

CONSIDERAȚII ASUPRA DECORULUI STATUETELOR ANTROPOMORFE GUMELNIȚENE

Radian-Romus Andreescu

CONSIDERATIONS ABOUT THE DECORATION OF ANTROPOMORPHIC FIGURINES FROM GUMELNIȚA CULTURE

Abstract

The article gives an analysis of the decoration found on the anthropomorphic clay statuettes belonging to Gumelnita culture. The main decoration technique was the incision. Without doubt there were some patterns according to which statuettes were decorated. The analysis proved the existence of two main decoration types placed on the statuettes torso. The first has as main elements "face to face" bands (fig. 1, 2). The second is composed of geometrical elements, triangles and rhombs, framed by oblique incisions. Other decoration motifs are incised bands placed on the statuettes neck and "face to face" bands on the legs. Their fragmentary state makes difficult a real and entire reconstruction of the decoration on the statuettes belonging to Gumelnita culture. The incised decoration was interpreted as clothes or tattoos. The analysis of the statuettes distribution showed that they are more numerous in Western Walachia. The decoration can be interpreted as a way of identification for the communities, considering that the second type of decoration is more often found in Western Walachia. Following the same idea the decoration can identify certain persons among a community. Further researches in a region with more Gumelnita sites could bring precious information by comparative analysis of decoration motifs on the statuettes belonging to Gumelnita culture.

Keywords: decoration, decoration motifs, identity, community

Cuvinte cheie: decor, motive decorative, identitate, comunitate

Articolul de față își propune o analiză mai detaliată a decorului statuetelor din lut aparținând civilizației gumelnițene. Un prim demers în acest sens a fost făcut în lucrarea noastră despre plastica antropomorfă gumelnițeană (Andreescu 2002). Descoperirile din ultimi ani, chiar dacă nu sunt foarte numeroase, vin să completeze anumite aspecte legate de decorarea statuetelor. Articolul se bazează pe analiza directă a pieselor, în special al acelor provenind din două mari loturi descoperite la Căscioarele și Vitănești. Analiza a avut în vedere statuetele modelate în picioare sau așezate, care au corpul decorat cu incizii.

Una din dificultățile majore întâmpinate în cazul acestei analize l-a reprezentat starea de fragmentare a statuetelor. Practic nu a fost descoperită o statueta care să nu aibă o parte, mai mare sau mai mică, lipsă. Statuetele decorate, relativ întregi, sunt foarte puține, iar

decorul de pe ele, ca și cel de pe fragmente, este de multe ori deteriorat. În aceste condiții încercările de reconstituire a motivelor decorative au o anumită doză de relativitate. Tehnica de decorare folosită este incizarea, fiind descoperite peste 200 de piese decorate în această tehnică. Modul de executare a inciziilor este variat, de la linii neglijent trasate la motive îngrijit incizate, sau de la incizii superficiale la creștături adânci. În unele cazuri inciziile au fost încrustate cu pastă albă sau roșie.

Analiza motivelor decorative de pe statuetele gumelnițene, arată existența indubitabilă a două tipuri principale de decor (Andreescu 2002).

Primul tip (I) are ca elemente principale benzi afrontate trasate pe pieptul statuetelor, de regulă dreptunghiulare, uneori cu linii incizate la interior (Fig 1, 2; Pl.1; 6/1-3). De obicei aceste benzi acoperă sânii dar sunt și cazuri când sunt

plasate sub ei. Aceste elemente ar sugera o piesă vestimentară, un fel de vestă deschisă. Modurile de realizare sunt diferite, de la reprezentări realiste în care sunt figurate și cutele pe care acest posibil veșmânt le face pe sânii personajului, până la sugerarea lui prin câteva linii verticale sau orizontale neglijent

trasate. Decorul se continuă pe spatele statuetei prin câteva linii trasate prin părțile laterale. Pe spatele statuetelor se delimitează clar două variante de decor. Într-o primă variantă, IA, întâlnim aceleași benzi afrontate aflate pe față (Fig. 1, Pl. 1/1-5; 6/1,2).

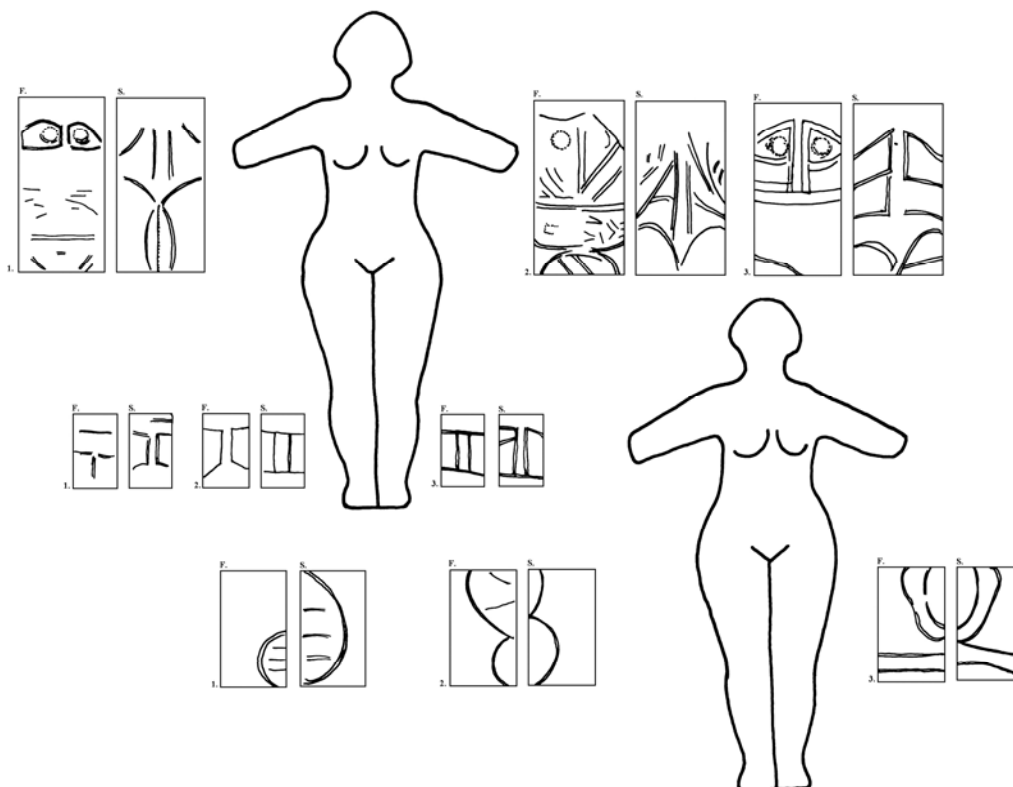

Fig 1. Decor tip IA

A doua variantă, IB, cuprinde statuetele care au pe spate, la partea superioară, o bandă orizontală în care se găsesc linii orizontale, cercuri sau mici incizii (Fig. 2; Pl.1/6-12; 6/3)

Există se pare și o a treia variantă în care cele două elemente, benzile afrontate și cele orizontale se combină, variantă atestată prin două fragmente de statuete (Pl. 4/4,5).

Un mod neobișnuit de reprezentare a acestui tip de decor este întâlnit pe o statueta descoperită la Popești, în acest caz benzile afrontate au fost realizate prin împunsături (Pl. 4/3)

Interpretarea acestui tip de decor este relativ dificilă având în vedere și documentația incompletă. Totuși, benzile afrontate de pe față sugerează mai degrabă un veșmânt decât un desen simbolic. Banda orizontală cu care se

continuă acest decor pe spate ar sugera un fel de vestă. Mai curioasă este continuarea acestui decor pe spate în cazul benzilor afrontate. În acest caz am avea două piese vestimentare care ar îmbrăca părțile laterale ale corpului. Ele ar fi putut fi prinse pe față și pe spate prin accesorii, cum ar fi șireturile, dar acestea nu apar figurate pe nici o statueta.

Lipsesc totuși, în majoritatea cazurilor, elementele de decor de pe umerii statuetelor care să sugereze un veșmânt. Mai mult, o statueta de la Gărăgău care are în față benzi afrontate, are pe spate o bandă care se continuă pe fața brațelor întinse lateral cu câte o fâșie îngustă, lăsând impresia că aceasta este cumva agățată de umeri (Pl. 1/9).

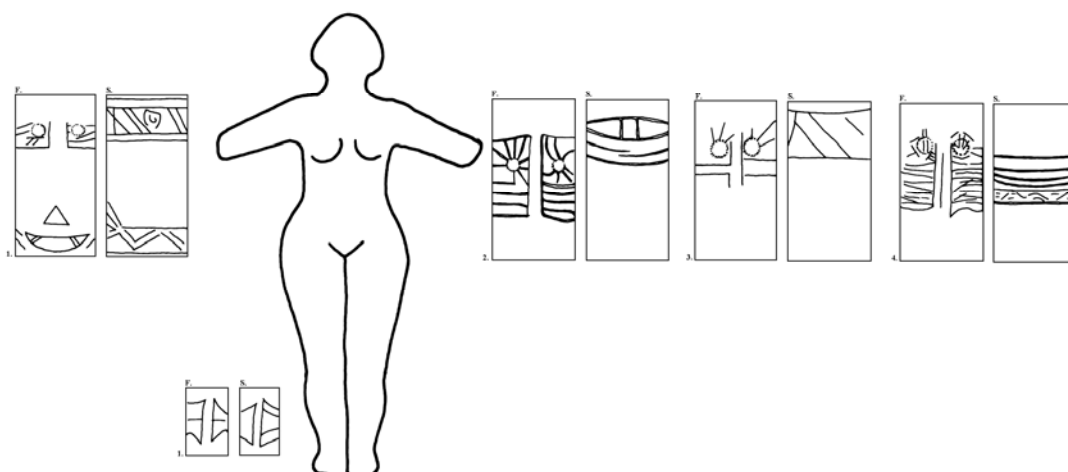

Fig. 2. Decor tip IB

Al doilea tip de decor, II, este ceva mai complex și este mai bine ilustrat în special prin descoperirile din vestul Munteniei (Fig. 3; Pl. 2; 5/1; 6/4-6; 7/3)

În față, pe pieptul statuetei, se află o linie orizontală, iar între sâni două linii paralele sau oblice, terminate în unghi, ca un fel de pentagon, uneori cu incizii sau o spirală la interior. Sub el sunt incizate un romb sau un triunghi încadrate de

linii oblice care se continuă prin părțile laterale până pe spatele statuetei.

Pe spate, la baza capului, se află de obicei un triunghi, iar sub el o succesiune de romburi și triunghiuri încadrate de linii oblice care se unesc în părțile laterale cu cele de pe față. În unele cazuri aceste elemente lipsesc fiind incizate doar liniile oblice.

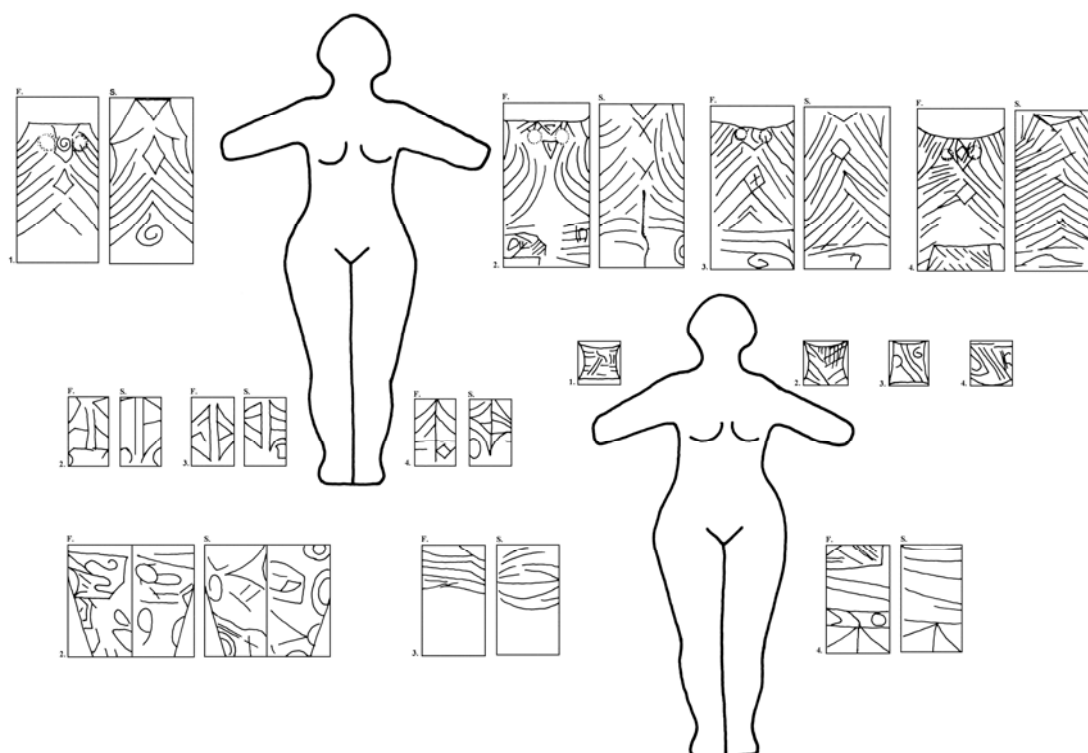

Fig. 3. Decor tip II

În ceea ce privește semnificația acestui decor, liniile oblice de pe față, linii care se unesc prin părțile laterale cu cele de pe spate, ar putea sugera cutele unui veșmânt. Prezența elementelor geometrice pe față și pe spate ar reprezenta în acest caz anumite simboluri aflate pe aceste veșminte.

O variantă interesantă a acestui tip de decor este ilustrată de două piese descoperite la Vitănești și Ciolănești (Pl. 4/1,2). Decorul (ca și morfologia) este aproape identic cu cel de pe statuetele cucuteniene (Monah 1997), dar cu elemente comune cum ar fi pentagonul de pe piept și liniile oblice de pe trunchi*.

Aceste două tipuri de decor sunt cele care sunt cel mai frecvent întâlnite, desigur cu o mare variație în ceea ce privește executarea lor.

Alături de aceste motive principale plasate pe trunchiul statuetelor, se întâlnesc și altele, cu o frecvență mult mai redusă însă.

Unele statuete au la gât o bandă incizată (prelungită uneori și la partea superioară a trunchiului) care are la interior diverse linii, cercuri sau spirale (Pl. 3/1-3, 5,6; 5/1; 6/3-5; 7/1-3).

Motivele decorative sunt mai rare pe fese și pe picioare și constau de obicei în incizii orizontale, cercuri, spirale, linii în unghi (Pl. 3/9,12; 5/1,2). Nu poate fi făcută o analiză a acestui decor dat fiind faptul că sunt puține piese. Este asociat de obicei cu tipul de decor II și pare a fi mai des întâlnit în fazele mai vechi ale culturii. De altfel cercurile și spiralele sunt întâlnite și pe statuetele, puține de altfel, ale culturii Boian (Comșa 1974).

Un element de decor specific și frecvent utilizat este acela al benzilor afrontate aflate pe gabele statuetelor (Pl. 3/4,7,8; 5/1,2; 6/1,2; 7/1-3). Benzile sunt fie dreptunghiulare fie, mai ales, lățite la capete, uneori având la interior incizii oblice sau orizontale. Acest elemente sunt asociate cu ambele tipuri de decor descrise mai sus. Interpretarea acestora ca accesorii vestimentare este plauzibilă deși și aici (ca și în cazul benzilor de pe trunchi) ele ar îmbrăca părțile laterale ale gambelor. Modul de prindere

* Analiza comparată a motivelor decorative de pe statuetele diverselor civilizații va face obiectul unei alte analize, cea de față reducându-se doar la statuetele gumelnițene.

al lor nu poate fi decât imaginat ca fiind printr-un fel de șireturi dar nici în acest caz ele nu sunt figurate.

Cercetările au relevat și existența unor elemente de decor specifice sau mai bine zis întâlnite cu o frecvență foarte ridicată într-o anumită stațiune. Este cazul așezării de la Căscioarele unde statuetele au un interesant decor alcătuit din cercuri incizate pe față și pe spatele părții inferioare (Pl. 3/10,11; 6/1,2). La mijloc aceste statuete au incizii circulare care se termină la spate prin două linii arcuite în unghi. De asemenea, majoritatea pieselor au creștătura care desparte fesele dublată de câte o incizie, foarte rar cu liniuțe oblice la interior.

Un decor special, deosebit de complex, format din combinații de elemente geometrice incizate se întâlnește pe trunchiul și picioarele unei statuete descoperite la Glina (Pl. 5/2).

La o parte a statuetelor se observă că decorul incizat a fost încrustat cu pastă albă sau roșie. Este posibil ca unele statuete să fi fost pictate, pe unele piese par a se mai păstra urme de vopsea roșie sau albă.

În ceea ce privește semnificația decorului statuetelor există două ipoteze: prima identifică motivele decorative ca fiind tatuaje, în timp ce a doua admite reprezentarea unor veșminte. O altă ipoteză are în vedere posibilitatea ca decorul să reprezinte o combinație de elemente reale și elemente simbolice, adică unele motive să reprezinte într-adevăr piese sau accesorii vestimentare (chiar podoabe), iar altele să reprezinte, fie desene aflate pe aceste veșminte, fie să aibă o semnificație simbolică în sine.

Dincolo de aceste interpretări o analiză a răspândirii motivelor decorative a relevat câteva aspecte interesante.

Datele despre răspândirea statuetelor în cadrul civilizației gumelnițene sunt destul de puține și oarecum contradictorii. Numărul lor este variabil, desigur și în funcție de amploarea săpăturilor, dar totuși datele de până acum par a indica o prezență foarte slabă în estul ariei gumelnițene, în special în Dobrogea.

Și în partea de centru-est a Munteniei prezența statuetelor este relativ rară. Astfel în caz interesant este cel al stațiunii de la Sultana. Cercetările arheologice de amploare au scos la lumină unele dintre cele mai spectaculoase piese

ale eneoliticului european și să amintim aici numai “vasul cu îndrăgostiți” (Andreescu, Popa 2003). În schimb plastica obișnuită, din lut sau os este destul de puțin numeroasă. Chiar dacă nu avem relații despre modul de prelevare a materialului în cercetările anterioare, reluarea lor (Andreescu, Lazăr 2005) pare a confirma faptul că această plastică este puțin numeroasă. În cele cinci campanii (2001-2005) au fost descoperite numai 10 piese, la care se adaugă circa 40, descoperite anterior (Andrieșescu 1924, Isăcescu 1984).

Un alt caz interesant este cel al lotului din așezarea de tip tell de la Vitănești, aflat pe valea Teleormanului, în vestul Munteniei. Deși cercetările au fost începute în anul 1993, ele nu au afectat decât o mică parte din suprafața locuirii gumelnițene (Andreescu, Mirea, Apope 2003). Cu toate acestea numărul de statuete de lut este foarte mare, în jur de 200.

La Căscioarele unde cercetările au avut o amploare relativ mare (Dumitrescu 1965) au fost descoperite în jur de 330 statuete.

Toate aceste date ridică o întrebare firească, putem vorbi despre un fenomen al statuetelor gumelnițene generalizat la nivelul întregii civilizații? Percepția aproape unanimă este aceea a unei echivalențe între stațiune și statuete. Iată însă că el este prezent în proporții diferite de la stațiune la stațiune și de la o zonă la alta. Care ar fi explicațiile acestui fenomen? Poate au existat în cadrul evoluției societății gumelnițene perioade în care aceste statuete sunt mai frecvent utilizate urmate de perioade în care, din diverse motive, ele sunt mai puțin utilizate. Poate că existau anumite zone în care fenomenul este mai intens, legat fiind de anumite caracteristici ale comunităților respective. În acest sens una din teoriile despre semnificația statuetelor vorbește despre afirmarea identității individuale și de grup ale acestor comunități prin intermediul acestora (Bailey 2000).

Ar fi posibil ca cele două tipuri de decor să reprezinte un mod de identificare? Acesta se poate referi la comunități dintr-o anumită zonă care au comun un tip de decor care poate reprezenta spre exemplu un tip de veșmânt.

Detaliind analiza, aceste statuete pot reda anumite personaje din cadrul comunității care au

o anumită poziție sau atribuție, lider sau personaj investit cu atribuții spirituale (preot, șaman), identificabile prin aceste elemente de decor.

Un lucru credem că e cert, prezența celor două tipuri de decor nu este întâmplătoare. Ele ar putea reprezenta un element de identificare despre ale cărei semnificații nu putem decât să emitem speculații în lipsa unor cercetări de amploare care să vizeze spre exemplu un grup de stațiuni. Oricum, descoperirile din vestul Munteniei par a indica faptul că aici tipul II de decor era mai utilizat, putând fi în acest fel un element de identificare al comunităților din această zonă.

Variația motivelor decorative se poate explica, cel puțin parțial, prin proveniența lor de pe diverse paliere cronologice. O diferență de 100 de ani, adică patru generații, e mai mult decât suficiență pentru schimbări, uneori chiar majore la nivelul reprezentării decorului. Acestea pot avea cauze interne (mod personal de exprimare al meșterului) sau externe (influența unei alte teme cultice apărută în altă zonă).

Numărul foarte mic de statuete descoperit în culturile anterioare culturii Gumelnița face dificilă găsirea unor modele inițiale. Anumite motive, cum sunt spiralele și cercurile par a proveni din cultura Boian, și ele dăinuiesc cel puțin în perioada de început a civilizației gumelnițene. Unele dintre ele par totuși a prefigura tipurile de decor descrise mai sus. Astfel o piesă de la Tangîru din perioada de tranziție de la Boian la Gumelnița conține elemente care amintesc de tipul II de decor (Comșa 1974). Același tip de decor pare a fi mai bine conturat pe un fragment de statueta descoperit în așezarea de la Vidra (Rosetti 1939), aparținând fazei Gumelnița A1 (Pl. 4/6).

Lipsa unei documentării adecvate împiedică formularea unor teorii mai clare și lasă câmp liber speculațiilor. Aceasta se datorează în primul rând lipsei cercetărilor arheologice de amploare în așezările civilizației gumelnițene. Cercetările din ultimii, reduse ca amploare și buget, au contribuit din păcate prea puțin la cunoașterea ansamblului strălucitei civilizații gumelnițene.

BIBLIOGRAFIE

- Andreescu 2002** - R. Andreescu, *Plastica antropomorfă gumelnițeană*, București, 2002.
- Andreescu, Popa 2003** - R. Andreescu, T. Popa, *Sultana Malu Roșu. Catalog selectiv*, Cercetări Arheologice XII, București, 2003, p. 59-70.
- Andreescu, Lazăr 2005** - R. Andreescu, C. Lazăr, *Sultana*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, București, 2005, p.365-367.
- Andreescu, Mirea, Apope 2003** - R. Andreescu, P. Mirea, Ș. Apope, *Cultura Gumelnița în vestul Munteniei. Așezarea de la Vitănești, jud. Teleorman*, Cercetări Arheologice XII, 2003, p. 71-87.
- Andrieșescu 1924** - I. Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, Dacia, I, 1924, 51-107.
- Bailey 2000** - D. Bailey, *Balkan Prehistory*, Routledge, London, 2000.
- Comșa 1974** - E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974.
- Dumitrescu 1965** - Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarel*, SCIV 2, 1965, p.215-238).
- Isăcescu 1984** - C. Isăcescu, *Stațiunea eneolitică de la Sultana-com Mânăstirea*, Documente recent descoperite și informații arheologice, București, 1984, p. 11-20; *Săpăturile de salvare de la Sultana, com Mânăstirea, jud. Călărași*, Cercetări Arheologice, VII, București, 1984, p. 27-42.
- Monah 1997** - D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra-Neamț, 1997.
- Rosetti 1939** - D. Rosetti, *Steinkupferzeitliche plastik aus einem wohnhugel bei Bucharest*, JPEK, 12/1938, Berlin, 1939.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Decoration type IA.
Fig. 2. Decoration type IB.
Fig. 3. Decoration type II.
Pl. 1. Decoration type IA; Decoration type IB.
Pl. 2. Decoration type II.
Pl. 3. Decoration of Gumelnița figurines.
Pl. 4. Decoration of Gumelnița figurines.
Pl. 5. Decoration of Gumelnița figurines.
Pl. 6. Decoration of Gumelnița figurines.
Pl. 7. Decoration of Gumelnița figurines.

Radian-Romus Andreescu

Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei nr. 12, București,
radian_romus@yahoo.com